

WSTĘP

Tom rocznika Komisji Kultury Słowian PAU poświęcony geokulturze Słowian w aspekcie geokulturowym porusza kilka aspektów tego zagadnienia. Dwa z nich są fundamentalne: metodologia badań geokulturowych i tożsamość Słowian w jej dwóch chrześcijańskich odmianach: łacińskiej i bizantyjskiej.

Wybitny rosyjski metodolog, Dmitrij Zamiatin, w zamieszczonym w tomie artykule podkreśla, że typy cywilizacji w ujęciu geokulturowym stanowią obrazy przestrzeni ziemskiej. Temat geokultury, choć wówczas nie używano tego pojęcia, zaczęto napełniać treścią w okresie oświecenia, kiedy Monteskiusz uzasadniał znaczenie czynnika geograficznego w historycznym rozwoju społeczeństw. W europejskim dyskursie: podróżników, filozofów, badaczy utrwaliło się wówczas przekonanie, że istnieje różnica między rozwiniętymi w sensie politycznym i społeczno-ekonomicznym kulturami Europy Zachodniej i archaicznymi kulturami: Afryki, Azji, Australii i Ameryki. Tego rodzaju myślenie miało swoje źródło w antycznym przeciwstawieniu cywilizacji i barbarzyństwa. Obraz cywilizacji w epoce oświecenia zyskał geograficzne konceptualne podstawy, a nawet status ontologiczny zawarty w pojęciach Zachód i Wschód. W wieku XIX zyskał cechy aksjologiczne. Wtedy też można zaobserwować rozwój geograficzno-cywilizacyjnych wyobrażeń o sposobach adaptacji kultury do środowiska geograficznego. Przestrzeń geograficzną postrzegano jako aktywną, sprzyjającą wypracowaniu kulturowej samoświadomości. Pojęcie krajobrazu kulturowego stało się niezbędne do opisów cywilizacji.

Współcześnie obowiązujący termin „geokultura” upowszechnił się dzięki książce amerykańskiego socjologa Emanuela Wallersteina – *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System* (1991). Zawiera ona zaprzeczenie dychotomicznego rozumienia geokultury i stanowi wyraz dominujących w USA przekonań. Według Wallersteina, w sensie pozytywnym możemy mówić tylko o jednej światowej geokulturze. Podstawą tej tezy jest przekonanie, że kultura oparta jest na wartościach, a te mają charakter uniwersalny. Autor wymienia tu prawa człowieka uznane przez ONZ, jako wartość kulturotwórczą. System geokulturowy podporządkowany, zdefiniowanym przez Wallersteina, wartościom uniwersalnym dąży, według niego,

do wolności i egalitaryzmu. Choć nie używa on terminu kultura euroatlantycka, to ją ma na uwadze, postulując geokulturową jedność. Nie bierze pod uwagę tak ważnej, ze względu na kształtowanie wartości i kultur sfery, jak religia.

Izraelski badacz Władimir Polak (współautor niniejszego Tomu) nazwał poglądy Wallersteina „konstruktami intelektualnymi” wytworzonymi przez ideologię liberalną, odpowiadającą współczesnemu systemowi globalizacyjnemu. W odróżnieniu od Wallersteina, który postrzega geokulturę w perspektywie cywilizacyjno-ekonomicznej, rosyjscy badacze łączą ten termin z państwem. Państwo zajmuje określoną przestrzeń geograficzną i do jej obrony służy kultura. Kultura też wymaga obrony, w czym jej pomaga państwo. Między nimi niezbędny jest sojusz – podkreśla Jefim Ostrowski¹. Podobny jest kierunek myślenia Borysa Mużajewa i Siergieja Gradirowskiego. Głoszą oni, że geokultura to kulturowe fundamenty gwarantujące spójność i legitymizację przestrzeni imperialnej, nawet w okresie postimperialnym². Z tą definicją związane są pojęcia: wspólnota geokulturowa, geokulturowe związki i geokulturowe peryferia.

Problemowi geokulturowej tożsamości Słowian poświęcono najwięcej artykułów Tomu. Podstawowe kwestie związane z tym tematem (w aspekcie diachronicznym i synchronicznym) porusza artykuł Lucjana Suchanka. Podkreśla on, że Słowianie zajęli swoje miejsce w przestrzeni geograficznej i historycznej w V w., natomiast ich wkład w rozwój kultury zaczyna się od wieku IX wraz z przyjęciem chrześcijaństwa. Od tego czasu mowa jest o dwóch makroregionach w geografii Słowiańszczyzny: *Slavia Latina (Slavia Romana)* i *Slavia Orthodoxa*. Ich istnienie stawia pod znakiem zapytania jedność słowiańskiej geokultury. Jednak dziś, w epoce globalizacji, ważne staje się pytanie, czy współczesne kultury narodów słowiańskich posiadają cechy oryginalne, słowiański charakter, czy ulegają globalizacji. Czy istnieje potencjał pozwalający nie zaprzepaścić rodzimych kulturowych korzeni. Badacz odnosi to pytanie zwłaszcza do państw słowiańskich znajdujących się w Unii Europejskiej i stawia pytanie nie na płaszczyźnie estetycznej, a aksjologicznej związanej z chrześcijaństwem lub jego zaprzeczeniem. W zachowaniu kultury chrześcijańskiej upatruje oznaki tożsamości słowiańskiej w jej dwóch podstawowych odmianach i mniejsze dla niej zagrożenie widzi w odniesieniu do Słowian poza Unią Europejską.

Suchanek dostrzega też szereg trudności związanych z badaniem Słowian. Po pierwsze nie jest jednoznacznie sformułowana definicja tożsamości Słowian. Badania teoretyczne i empiryczne prowadzone są od niedawna (lata 60. XX w.). Skupiają się na poszukiwaniu cech wspólnych w trzech różnych grupach Słowian: Wschodnich, Południowych i Zachodnich. Duża część artykułów opublikowanych w niniejszym

¹ E. Островский, *Новые границы мира: геокультура*, Русский Архипелаг, сетевой проект «Русского мира», www.archipelag.ru, дост. 12.10.2017.

² С. Градировский, Б. Межуев, *Геокультурный выбор России*, <http://www.archipelag.ru/authors/mezhuev/>, дост. 12.10.2017.

Tomie poświęcona jest specyfice kultur słowiańskich. Stara się je ukazać w kontekście dominujących nurtów rozwoju.

Lucjan Suchanek proponuje, by współcześnie badania slawistyczne skupić na zagadnieniach posiadających już swoją tradycję: lingwistyce, geografii politycznej i geokulturze. Pozwoli to wyłonić cechy wspólne kultur słowiańskich. Ten postulat realizuje zaprezentowany Tom. Najmniej spornym aspektem jest wspólnota języka. Artykuł Andrieja Rostoszyńskiego odnosi ją do czasów indoeuropejskich. Koncepcje geopolityczne dotyczące roli Słowian, perspektyw ich zjednoczenia w całości lub regionach znalazły już swój wyraz we wcześniejszej rosyjskiej, czeskiej, słowackiej i polskiej myśli politycznej. Nie wyszły jednak poza horyzont utopii. Autorem znaczącej koncepcji był Słowak Jan Kollar. Miała podwaliny teoretyczne i była zarazem programem zjednoczenia Słowian pod berłem Habsburgów. Jednak na przeszkodzie temu stanął germański antyslawizm końca XIX w. mający rasowy dyskryminacyjny charakter. Prezentowane artykuły odnoszą się do współczesnych zagrożeń i wskazują na oryginalny kulturowy potencjał świata słowiańskiego, który stanowi wielowymiarową wartość.

Hanna Kowalska-Stus